

El nostre personatge

Origen de les empreses exportadores de suro de Sant Feliu i de Palamós, 1750-1760

GABRIEL MARTÍN ROIG

Aquest breu article pretén una succinta descripció de l'aparició de les primeres xarxes de comunicació i companyies dedicades a la comercialització del suro a mitjans del segle XVIII, més precisament entre els anys 1750-1760. S'hi descriuen algunes particularitats de les infraestructures portuàries, l'arribada dels primers tapers francesos i la formació de les principals empreses exportadores de Sant Feliu de Guíxols i de Palamós, amb una breu exposició de l'entramat de relacions comercials que s'estableix en aquesta fase primigènia del desenvolupament de la indústria tapera al Baix Empordà.

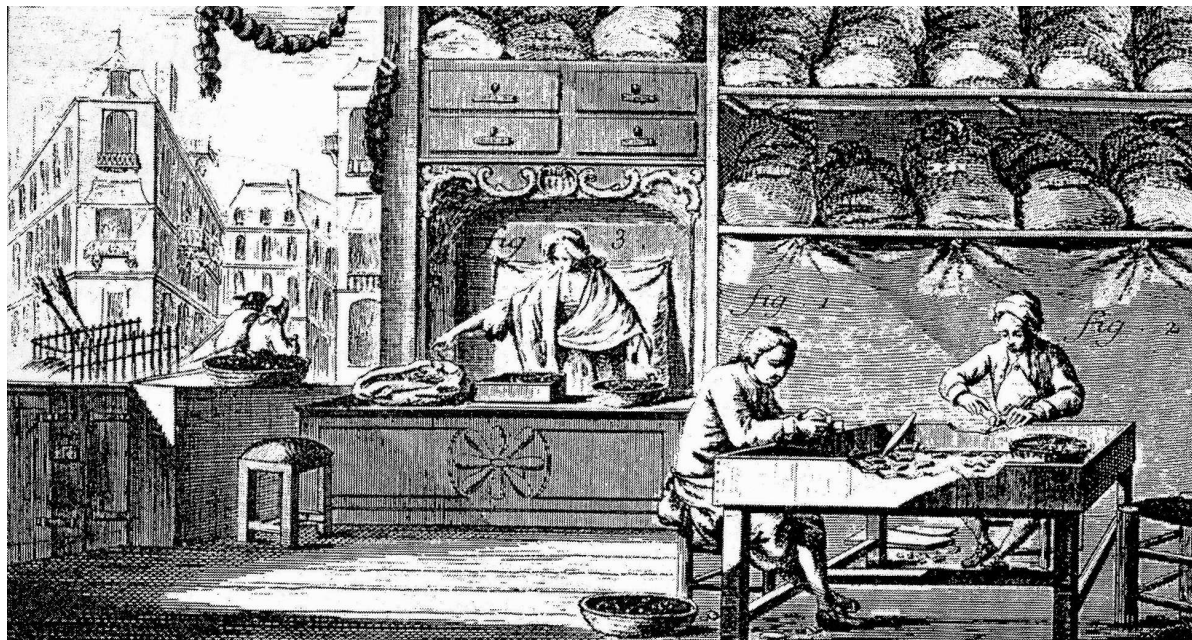
El naixement de la indústria surera

El redreçament econòmic de Palamós i Sant Feliu de Guíxols de mitjans del segle XVIII té molt a veure

amb el desenvolupament de la manufactura del tap de suro i amb la creixent demanda d'aquesta matèria per abastir la fabricació de taps de la indústria de vins de la regió de la Xampanya, a França. Les ampolles de vi requerien taps hermètics i el suro acomplia perfectament les expectatives dels viticultors donada la seva impermeabilitat, insípidesa i perdurabilitat.

Després d'un desenvolupament inicial de la indústria surera francesa a la Provença i al Rosselló la limitada extensió de boscos d'alzina en aquestes regions va impulsar la recerca d'aquesta matèria més enllà de les fronteres del país veí, així s'inicià l'explotació dels boscos de l'Albera i de les Gavarres. El desenvolupament de la indústria surera va representar una oportunitat única per a les nostres viles costaneres, amb escassetat de sol agrícola, que aviat es van convertir en pol d'atracció de mà d'obra de la comarca, provocant un gradual transvasament de pagesos o mariners cap a l'ofici de taper (1).

Si bé anteriorment a l'any 1750 no hi ha massa notícies sobre activitat surera a la nostra comarca, l'estudi de

La manufactura del suro en un gravat francès del segle XVIII.

documentació notarial relativa als anys entre 1750 i 1765 ja ens permet suposar un cert arrelament de l'activitat surera i un creixement notori del trànsit portuari relacionat amb aquesta indústria. D'això se n'extreu que les primeres empreses palamosines i ganxones dedicades a l'exportació de pannes o altres productes de suro no tenien una dedicació exclusiva amb aquesta matèria, si no que la seva activitat era molt diversificada: participaven en el comerç d'importació i exportació d'un ample ventall de productes, amb una estreta simbiosi amb el suro (com era el cas de blat, vi, peix salat, galda o fusta).

Les infraestructures portuàries i creixement de la flota

El sorgiment de l'indústria surera va ser possible gràcies a què les comunicacions amb França estaven ben resoltes. Malgrat que l'activitat econòmica a principis del

segle XVIII arribà a nivells molt baixos a causa de les guerres i la pesta, després de 1725 els ports de Palamós i Sant Feliu ja comptaven amb l'herència d'una estreta relació amb el Maresme, Barcelona i amb altres ports del migdia francès. Si bé a principis de segle el port de Palamós era petit i mancat de la infraestructura necessària, a partir de l'any 1726 els recursos de l'administració del Duc de Sessa (que alhora era comte de Palamós) es van destinar a les millores del port, molt castigat per les

tempestes. Això va permetre d'allargar el moll i aixecar-hi al damunt un mur protector d'uns dos metres d'alçada. Les obres es perllongaren durant anys i es realitzaren en diferents fases d'acord amb els concursos i contractes d'obres que coneixem gràcies als registres notariais de Girona (2).

El port de Sant Feliu, per la seva part, tenia un avantatge davant del palamosí, i era que la badia ja formava un espai clos, un port natural i arrecerat. A priori no necessitava el reforç d'un moll, que de fet no es construí fins ben entrat el segle XIX. Els accidents geogràfics propers el protegien dels temporals i de l'embat dels

La indústria surera va representar una oportunitat per a les nostres viles, i fou possible per les bones comunicacions amb França

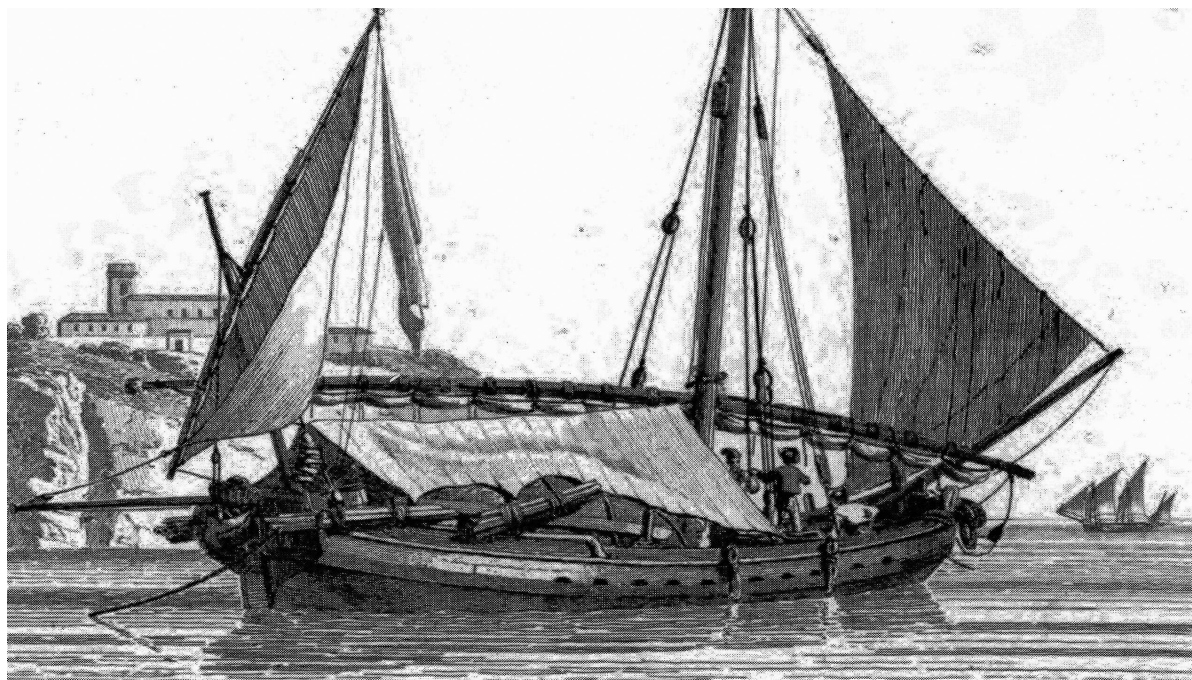
vents. Les reformes que s'hi feren estaven més relacionades amb la seguretat i protecció de les embarcacions ancorades, doncs, després del demolidor atac del 1747 perpetrat pel *Colchester* (un poderós vaixell anglès), s'instal·là a la punta dels Guíxols una bateria amb dos canons, d'aquesta manera el port oferia major protecció a les naus comercials. Quedava així defensat pel Fortim (3).

Fins a mitjans del segle XVIII el comerç realitzat per grans embarcacions fou moderat, el transport de mercaderies es feia a petita escala, utilitzant llaguts. Les naus que sortien dels ports de Palamós i Sant Feliu de Guíxols es dirigien habitualment cap a França o altres punts de la costa catalana com Mataró, Salou, Tarragona o els Alfacs. A partir de 1750 s'observa un augment considerable de la flota d'embarcacions comercials d'aquests ports i de la gent que es dedicà al comerç marítim, influït per l'empenta de la indústria surera i el creixement comercial que comportà. Durant aquests anys la Notaria de la Província de Marina, amb seu a Sant Feliu de Guíxols, registra nombroses llicències de patronia de canaris i llondros, més grans i amb major capacitat de càrrega. Això permetia a aquestes naus efectuar viatges més llunyans: Alacant, Cadis i Itàlia (fins i tot es troba el cas de patrons més agosarats

que comerciaren amb les costes d'Anglaterra o Holanda). L'augment dels velers de més capacitat i un major nombre de comerciants i mariners són indicadors prou concloents per afirmar que a Palamós i a Sant Feliu a partir de 1752 l'activitat pesquera fou gradualment substituïda per la comercial (4). Fins el punt que l'any 1754 es poden comptabilitzar a l'entorn de 20 embarcacions comercials a Palamós, mentre que es duplicava el nombre de naus a Sant Feliu. Cal recordar que aquesta xifra només fa referència a naus habilitades per al comerç en travessies més o menys llunyanes.

Els inicis de les principals companyies exportadores de Sant Feliu

Si fem un repàs de les principals societats comercials d'exportació surera que hi havia a finals del segle XVIII a Sant Feliu de Guíxols descobrirem que la majoria tingueren el seu origen entre els comerciants i patrons d'embarcacions de la dècada de 1750-1760. A tall d'exemple, la família Patxot, tots negociants i fusters de ribera, tingueren en aquesta dècada participació en la

Els sòlids velers comercials de càrrega del segle XVIII jugaren un paper important en l'inici de la indústria surera.

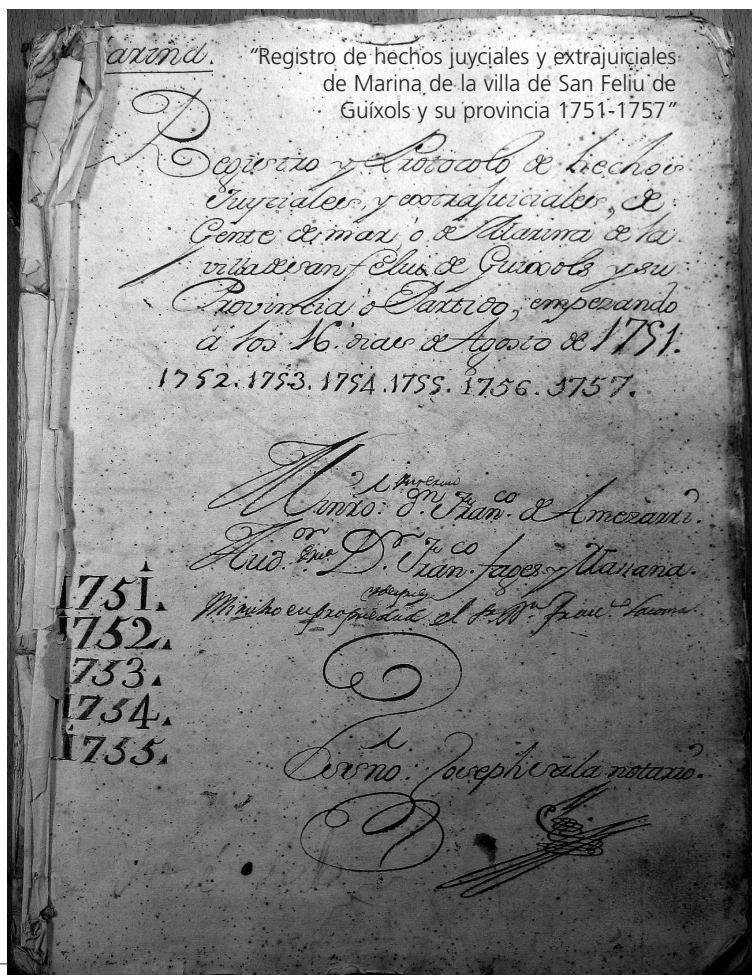
propietat de set embarcacions (els canaris *Nostra senyora del Bon Viatge*, *Ànimes del Purgatori*, *Nostra senyora del Roser*, *Jesús, Maria i Josep*, *Sant Antoni de Pàdua* i el *Sant Josep*). Els Sentir, negociants i propietaris d'una gran societat surera, no només foren copropietaris de quatre canaris (*Nostra Senyora del Bon Viatge*, *Jesús, Maria i Josep*, *San Francesc de Paula* i l'*Ànimes del Purgatori*) si no que arribaren a patronejar alguna d'aquestes barques. Un altre exemple és Cristòfol Mauri, hereu d'una família de fusters de ribera, que a finals del segle XVIII tenia una societat comercial, associat amb altres negociants de la vila, que a més del suro tractaven altres gèneres com el blat o les anxoves. Entre 1750 i 1760 els Mauri eren copropietaris de sis canaris (*Sant Antoni de Pàdua*, *Sant Isidre*, *Sant Francesc de Paula*, *Nostra Senyora del Bon Viatge*, *Nostra senyora del Roser*, *Sant Josep*) (5). L'empresa de Feliu i Cristòfol Mauri, junt amb Rafael Calsada, hereu d'una nissaga de patrons de Sant Feliu de Guíxols, el 1820 arribaren a fundar la societat Mauri, Calsada y Compañia amb seu a Sant Feliu i a Marsella (6). Entre 1752 i 1754 Joan Calsada fou patró del canari *San Francesc de Paula*, mentre que el també canari

anomenat *Sant Feliu* fou patronejat per Benet Calsada, un altra membre de la família. Aquest últim, el 12 de gener de 1752 es trobava a l'Arenal del port de Sant Feliu amb la càrrega de 800 dotzenes de pannes o peces de suro a punt per ser portades a Mataró (7). Gràcies als registres de la Notaria de la província de Marina sabem que part del suro embarcat des d'aquest port el 1755 procedia dels boscos de Calonge. Com a curiositat, cal constatar com fins i tot molts agricultors terratinents acaben fent-se amb algunes participacions en la propietat d'embarcacions. Jeroni i Josep, membres de la família Sentir –de la qual ja hem parlat més amunt–, tots dos negociants, propietaris i patrons d'embarcacions de Sant Feliu de Guíxols, carregaven els seus canaris (anomenats *Jesús, Maria i Josep* i *Nostra Senyora del Bon Viatge*) de pannes de suro adquirides a Miquel Rosselló de Calonge (8). Algunes dècades més tard, molts d'aquests negociants i mariners ja es presenten com a comerciants i fabricants de taps de suro, com així ho manifesta el propi Jeroni Sentir en un document de 1787 (9).

Els primers 'tapiers' i els comerciants francesos

Durant els primers anys, la presència de 'tapiers', operaris i negociants francesos, no és gens estranya. La seva aportació inicial probablement contribuï a transmetre l'ofici, treure rendiment als boscos de les Gavarres i implantar a la costa gironina la nova indústria tapera. El primer 'tapier' documentat a tota la província el trobem referenciat el 20 d'abril de 1740 a Palamós, i fou el francès Pere Ballet (10). Haurem d'esperar set anys més, el 23 de maig de 1747 per trobar escripturat el primer taper local a Sant Feliu: es tracta de Francesc Patxot, el qual en aquesta data feu batejar la seva filla. Deu anys després, entre 1757 i 1759, ja eren 9 els tapers registrats a Sant Feliu de Guíxols (11).

A partir de 1750, segurament atrets per les possibilitats comercials que oferia el suro, es fa pal·lesa l'activitat de comerciants francesos a la nostra comarca que apareixen com a residents. Aquests intervenien en la fabricació de suro o participaven en la propietat d'embarcacions. El 1752 François Morra, resident de Sant Feliu però veí de la ciutat de Marsella, ja tenia la cinquena part

de la propietat del canari *Nostra Senyora del Bon Viatge* (12). Un altre francès, Joan Andreu, "natral de Saint-Raphaël del bisbat de Fréjus en el regne de França", també compartia la propietat d'embarcacions de Sant Feliu, i fins i tot arribà a ser patró del canari *San Francesc de Paula*. A Palamós, a principis de la dècada de 1750, Jean Baptiste Sicard i François Agnès, negociants francesos, crearen la Societat Sicard i Agnès amb la finalitat d'abastir de suro el mercat interior francès. L'any 1757 aquesta societat establí lligams comercials amb Pierre

Gallet i Charles Secsurt, representants dels adroguers de la ciutat de París, els quals s'encarregaven de comprar les pannes de suro a fi de distribuir-les entre el gremi d'adroguers parisencs (13). Les propietats i possibilitats que ofería el suro anà guanyant nous adeptes i fou un producte molt demanat, no només per tapar ampolles de vi escumós, sinó que també per a recipients de vidre o ceràmica que contenien productes d'adrogueria i conserves alimentàries. A Sicard i d'Agnès devem potser una de les primeres exportacions quantioses de suro clara-

ment documentades.

Parem atenció per un moment a Jean Baptiste Sicard, el qual es pot considerar un cas paradigmàtic donat que no fou precisament un francès nouvingut, atret pel negoci del suro. Aquest personatge, procedent del barri de l'illa de Martigues (Provença), ja apareix doc-

umentat el 1715 a Palamós, quan exercia el modest ofici de pastisser (14). A la dècada de 1730-1740 regentà una botiga de betes, teixits i vestits a la mateixa vila, però no fou fins a mitjans del segle XVIII, segurament arran

d'entrar en contacte amb François Agnès (15) i les noves possibilitats de negoci que ofería l'exportació de suro, que començà a fer carrera com a exportador d'aquest producte. Gràcies a les seves bones gestions i el renom que adquirí com a home de negocis li van valer la confiança del Duc de Sessa, Don José de Guzmán, senyor i comte de la vila. Tal és així que l'any 1753 apareix com a supervisor, procurador i director de les obres que s'estaven realitzant al moll (16). Ramón de Ponsich, procurador general de les rendes del Duc de Sessa a Catalunya,

El primer 'tapier' documentat apareix l'abril de 1740 a Palamós, i a partir de 1750 s'observa un gran increment de la flota comercial

Fardells de pannes de suro davant del port de Palamós que s'amunteguen abans de ser carregades.

Gravat on es descriu el pas del procés artesanal del treball del suro del segle XVIII a l'elaboració industrial del XIX.

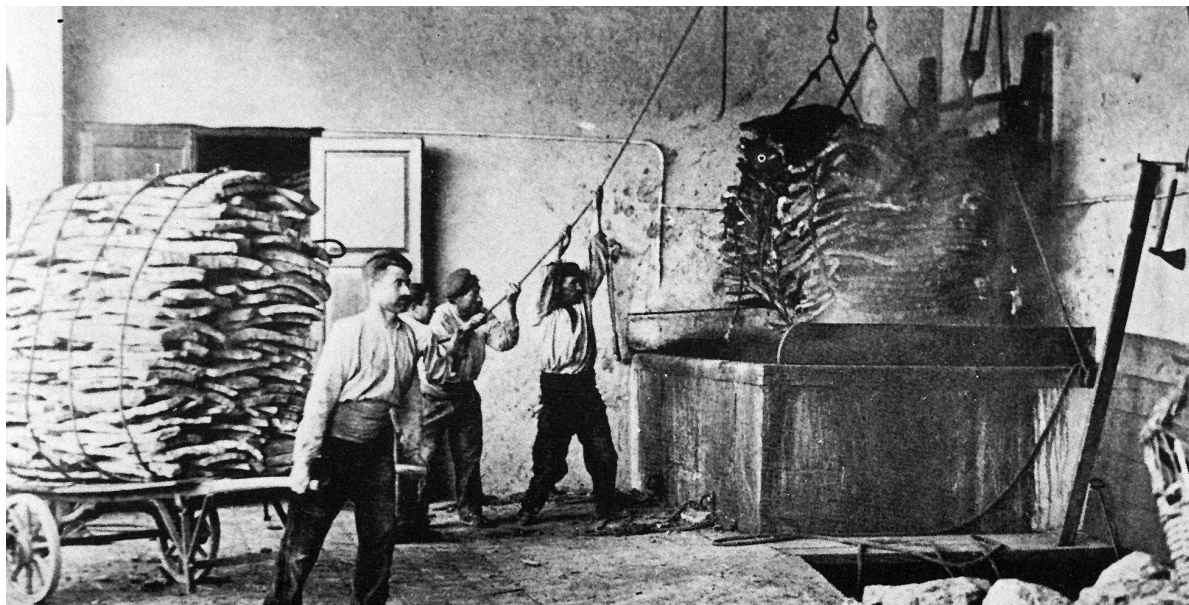
li atorgà la batllia de sac del comtat de Palamós. El que significava que es convertia en el representant i el cap visible del comte, amb l'autorització per efectuar pagaments, recollir rendes i cobrar els foriscapis de les vendes i revendes que es produïen al comtat (17). Sicard va exercir aquest càrrec fins poc abans de la seva mort, el 14 de juliol de 1770 (18).

Del mercat francès a l'Atlàntic

Ja a finals dels anys cinquanta és molt evident el creixement comercial que comporta l'activitat surera, sense precedents a la nostra comarca. Els vaixells que sortien de Palamós o Sant Feliu carregats de suro es dirigien amb freqüència als ports de Cotlliure, Narbona, Seta, Marsella i fins i tot remuntaven el riu Ròna, cap a Belcaire, la població francesa on cada mes de juliol se celebrava una de les fires més importants de la mediterrània occidental. La historiografia ha posat molt d'èmfasi en la importància de la fira de Belcaire, que va convertir-se en el principal centre de negocis per a l'exportació de taps de suro a França, almenys fins el 1830 (19). Des del 1752 tenim constància de vaixells de Palamós i de Sant Feliu que acudien a Belcaire. Eren llondros o canaris car-

regats de pannes suro, que en nombre d'entre una o tres naus feien rumb cap aquest punt. Durant l'últim quart del segle XVIII s'arribaren a formar veritables combois que aplegaven naus de Palamós, Palafrugell, Begur o Sant Feliu de Guíxols. Viatjar plegats els donava major seguretat en un mar infestat de corsaris. Així el 30 de juny de 1780 es troben al port de Sant Feliu 24 embarcacions llestes per partir, acompanyades per un parell de vaixells armats que actuaven d'escortes (fortament armats per rebutjar qualsevol atac de naus algerianes o maoneses). Sovint les escortes d'aquests combois eren corsaris guixolencs o palamosins, com ara Geroni Basart, capità de la galiota *El Conde de Asalto* (20).

En un principi, als tallers de Belcaire i de Marsella es tallaven les pannes de suro que arribaven de l'Empordà i es fabricaven els taps que es destinaven a la indústria xampanyera. Els comerciants empordanesos, veient la possibilitat de treure més marge de benefici, compregueren que seria més avantatjós de fabricar els taps al seu punt d'origen. D'aquesta manera l'any 1756 ja consta que el patró Josep Duran de Palamós embarca en el seu bastiment, a més de diferents porcions de galda, uns 8.000 taps de suro fabricats pel taper Joan Roca, de la mateixa vila. L'encàrrec l'havia efectuat un comerciant francès anomenat Damià Simon Bués que n'ordenà el seu trasllat a Marsella (21).

Treballadors bullint el suro a Sant Feliu de Guíxols.

Malgrat la forta demanda de suro que provenia de França, els seus ports no foren les úniques destinacions de les panes de suro empordaneses. Entre el 1758 y el 1759 hi ha constància de diversos viatges que realitzà el pollancre del patró Nicolau Badia de Palamós, anomenat *Sant Antoni de Pàdua*, cap a la costa nord, arribant fins a Bristol (Anglaterra) (22). Negociants de Bristol efectuaren, de manera regular, algunes comandes de panes de suro des de finals del segle XVIII fins a principis de XIX. Per la seva part, el suro que s'embarcava a Sant Feliu també era de l'interès de comerciants holandesos. El 17 de gener de 1758 els patrons Josep Calsada i Francesc Vidal sortiren cap

a Barcelona, on transbordaren la seva càrrega de panes de suro a una fragata que es trobava en aquella ciutat a disposició del cònsol d'Holanda. El dia següent, el també patró Jerònim Arxer, va salpar del port ganxó carregat de suro amb la mateixa destinació per completar així els ports de la nau holandesa. Sembla que aquesta pràctica fou certament habitual, doncs consta que els patrons de Sant Feliu observaven una consuetud convinguda envers totes les embarcacions

d'aquesta vila que transportessin suro cap a Barcelona, rebent de "fletas" 18 diners per dotzena, i si havien d'anar més enllà, fins el port de Tarragona o Salou, podia pujar l'encàrrec fins a tres sous per dotzena (23). El concurs de vaixells holandesos dins el comerç surer no significava necessàriament que la destinació d'aquest producte fossin els Països Baixos. Els holandesos compraven suro per vendre'l després amb un ampli marge

de benefici als mercats d'Anvers, Lieja o Brussel·les. Els intercanvis comercials amb naus holandeses foren més freqüents del que es pot pensar: de fet es troben sovint naus d'aquella nacionalitat navegant per les nostres costes. Sense anar més

La societat Sicard i Agnès de Palamós abastí el mercat interior francès, mentre que Belcaire (Provença) es convertia en el principal centre comercial d'exportació

lluny, el 16 de gener de 1761 la fragata anomenada *Senyora Elisabeth i Catalina*, de nacionalitat holandesa, capitanejada per Jan van Schomenberg, feia entrada al port de Sant Feliu de Guíxols després de no haver pogut atracar a Palamós. Sembla ser que una sobtada tempesta de fort vent va causar seriosos desperfectes a la seva vela major. Passaren alguns dies refugiats a la vila ganxona mentre durava la tramuntanada, temps que aprofitaren per reparar tot allò malmès (24).

NOTES

- (1) VAA. *El port de Palamós*, Col·lecció ports de Catalunya, Direcció General de Ports, Generalitat de Catalunya, L'Hospitalet de Llobregat, 1991, pàgs. 51-54.
- (2) Entre 1726 i 1727 es fa càrrec de les obres el mestre Joan Prats de Barcelona. El 1732 es convoca un concurs per als treballs de millora i arranament del moll que fou adjudicat a Jaume Sais, mestre de cases de Palamós. El 1739 se signa un altre contracte amb Sinó Tafanell i el fuster Joan Marull, ambdós de Palamós. El 1740 se signa un nou contracte amb Bartomeu Canals, Rafael Prats i Agustí Picaperas, Mestres de cases de la Bisbal. Vegeu també: VAA. *El port de Palamós*, Col·lecció ports de Catalunya, Direcció General de Ports, Generalitat de Catalunya, L'Hospitalet de Llobregat, 1991, pàgs. 51-54.
- (3) VAA. *El port de Sant Feliu de Guíxols*, recorregut històric amb motiu del seu centenari, edició de l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i de la Diputació de Girona, 2004, pàg. 65.
- (4) VAA. *Història del Baix Empordà*, Història de les comarques de Girona, volum IV, Diputació de Girona, 2006.
- (5) AHG (Des d'ara Arxiu Històric de Girona). Totes les dades aquí presentades procedeixen dels registres del Fons de la notaria de la Província Marina de Palamós, núms. Pm 1, Pm 2 i Pm 3.
- (6) Rosa Ros Massana. *La comercialización de productos corcheros a inicios del siglo XIX. El ejemplo de la empresa Rafael Arxer, hijo y compañía*, Revista de historia industrial, economía y empresa, núm. 24, any XII, 2003-04, pàgs. 163-189.
- (7) AHG, *Registro de embarcació*, 12 gener de 1752. *Registro y protocolo de hechos juyciales y extrajuiciales de gente de mar ó de Marina de la villa de San Feliu de Guíxols y su provincia 1751-1757*, Fons Notaria província de Marina de Palamós, Pm 1.
- (8) AHG, *Instancia pel pagament d'uns diners per la compra de suro*, 6 de setembre de 1755. *Ibidem*, Fons Notaria Província de Marina de Palamós, Pm 1 (AHG).
- (9) AMSFG (des d'ara Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols), *Molèsties de l'activitat de la manufactura del suro a la platja*. Manual d'Acords, sec. X, 1785-1787, reg. 2025. Vegeu també: VAA. *El port de Sant Feliu de Guíxols*, *Recorregut històric amb motiu del seu centenari*, edició de l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i de la Diputació de Girona, 2004, pàg. 68.
- (10) L'historiador Pere Trijueque, tot investigant els registres parroquials, va localitzar aquest primer taper palamosí a la partida del bateig de Maria Botet i Bartra, en el qual fa de padrí el mateix Pere Ballet, d'ofici 'tapier'. Vegeu: VAA. *Història del Baix Empordà*, Història de les comarques de Girona, volum IV, Diputació de Girona, 2006, pàg. 413.
- (11) No s'ha d'entendre el taper en el sentit d'un 'productor industrial', si no en el d'un individu que articula un procés productiu relacionat amb el tractament de les pannes de suro que en major part s'efectuava en l'àmbit domiciliari o en petits tallers locals.
- (12) AHG, *Patronia del canari Nostra Senyora del Bon Viatge*, 14 d'octubre de 1752. Fons Notaria província de Marina de Palamós, 1751-1757, Pm 1 (AHG).
- (13) AHG, *Poder atorgat a Pere Gallet procurador a París de la societat Sicard i Agnès exportadors de suro de Palamós*, 21 de Març de 1757, protocol notarial, 1756-1757, Pa 413.
- (14) ADG (des d'ara Arxiu Diocesà de Girona), Casament entre Joan Baptista Sicard i Victòria Jorba, 25 de març de 1715. Llibre de Matrimonis 1642-1771, parròquia de Santa Maria de Palamós.
- (15) ADG, Gràcies a la partida de defunció de Francesc Agnès sabem que era natural de Rouen (Normandia) el qual, segurament, els facilità el contacte amb clients del nord de França. Va morir a Palamós l'any 1773. Llibre d'òbits de la parròquia de Santa Maria de Palamós 1718-1781.
- (16) AHG, *Cuenta de lo que se ha gastado y consumino para la reparación del muelle y puerto de la villa de Palamós*, 10 de gener de 1753, protocols notariales 1752-1753, Pa 349.
- (17) AHG, *Apoca per raó de senyoria*, 23 de juny de 1756, protocols notariales 1756-1757, pa 413.
- (18) ADG, Partida de defunció de Joan Baptiste Sicard, 14 de juliol de 1770. Llibre d'òbits 1718-1781, parròquia de Santa Maria de Palamós.
- (19) Ramiro Medir. *Historia del gremio corchero*, Madrid, 1953, Ediciones Alhambra, pàg. 19.
- (20) *Gaceta de Madrid*, 14/07/1780, núm. 56, pag 523.
- (21) AHG, *Exportació de galda i taps de suro cap a Marsella*. 7 de febrer de 1763, Protocol notarial del notari Josep Joaquim Prats, 1763-1764, Fons Notariales de Palamós, Pa 663.
- (22) AHG, *Patronia del pollancre Sant Antoni de Pàdua de Palamós*, 23 de febrer de 1759, Fons de la notaria de la província marina de Palamós, 1751-1757, Pm 1.
- (23) AHG, *Embarcacions de Sant Feliu que porten suro a Barcelona per a ser novament embarcat en un vaixell que es dirigeix a Holanda*, 19 de febrer de 1758, Fons Notaria província de Marina de Palamós, 1758-59, Pm 2.
- (24) *Registro y protocolo de Marina*, 16 de gener de 1761. Fons de la notaria de la província marina de Palamós, 1760-1761, Pm 4 (AHG).